

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ НИШ 1948 – 1998.

Драгољуб Ж. Мирчетић,
Историјски архив Ниш, Ниш 2002.

У културној и стручној јавности Ниша и Србије са запаженим интересовањем и позитивним одјецима примљена је недавно објављена монографија "Историјски архив Ниш 1948-1998. године" респективног аутора Драгољуба Ж. Мирчетића, војног историчара и публицисте. Аутор је, иначе, продуктивни писац и запажено име у историографској публицистици; објавио је 40 књига, преко 180 стручних радова и има преко 1300 библиографских јединица. Изузетно познавање историје града Ниша и фондова нишког архива током вишегодишњег истраживања омогућило је аутору да изврши синтезу заиста обимне грађе о Архиву.

Педесет година постојања и рада Архива и посвећености генерација сјајних архивиста прибирању, сређивању, чувању и публиковању писане грађе у служби историјске и научне истине, достојно је заокружено између корица овог дела. Аутор је оснивање (1948) и развој Архива систематски пратио у оквиру историјских, друштвених и политичких збивања на простору овог дела Србије, а посебно града Ниша. Истичући историјски и војно-стратегијски значај и улогу Ниша у његовом бурном двехиљадегодишњем трајању, аутор са правом истиче: "...тако дугачко постојање овог града на Нишави вековима је таложило многе историјске догађаје

и бележило многе истакнуте личности (ратнике, војсковође, државнике), нормално би историографски било да су иза истих остајали написи, легенде, сведочења савременика, све оно што се назива архивском грађом једног града-региона. Из тих времена остале су скице, географске карте, печати и ретке књиге, плакати, записи, разни наслови и друго, све као богато архивско наслеђе чији је брижљиви чувар данас и Историјски архив Ниш." Међутим, то што је остало од писаних докумената из богате историје је само "архивско иверје"; аутор констатује да је уништавање архивске грађе био манир сваког освајача и да су они "мање више систематски уништавали и најдрагоценије историјске изворе овог дела Србије." Поред овог узрока аутор са правом потцртава људско незнање и одсуство свести о значају писаних докумената и непостојању мреже архивских установа у дугом временском периоду на овом подручју. Као додатну аргументацију у том смислу додајемо и опаску познатог српског историчара Р. Љушића изречену другим поводом о "српској немарности и непоштовању традиције, једној изузетно негативној народној карактерној особини коју морамо систематски сузбијати".

Примена хронолошко-тематског историографског метода уз ко-

ришћење расположивих примарних историјских извора, службених аката и списа саме институције, написа из штампе и др, изузетна лична обавештеност и увид у фондове архива допринели су да је аутор Архив портретисао као активну културну институцију од посебног народног значаја. Брижљиви читалац у сусрету са импозантном "густином" података и документованом историјском хронологијом о Архиву, стиче примерени утисак да архивска институција није само пуко одлагалиште старих папира и писаних докумената, да се ту не чува "мртва" прошлост, већ је она чувар немих писаних споменика без којих се не може разумети и тумачити локална градска историја, догађаји, личности...; (део грађе у шкрињи нишког архива фрагментарно је значајан и за националну историју).

Монографија о Историјском архиву има око 400 страница формата Б-5, по унутрашњој структури текста састављена је од Увода и три повезана дела са 12 глава: (1) Оснивање, развој и активност архивских установа у Нишу (1948-1998), (2) Културно-просветна и посебне делатности Историјског архива Ниш (1948-1999), (3) Руковођење, управљање и чланови (радници) Архива.

Студија садржи пратећу научну апаратуру: регистар имена, тематски регистар, исцрпан и користан списак напомена, извора и литературе, српско-енглески резиме, белешку о аутору...

Разматрајући генезу настанка архивске делатности и институције архива и у том оквиру место и улогу нишког Архива, аутор указује на чињеницу да је у Србији у односу на друге развијене европске земље њихов рад релативно касно законски

регулисан. Први закон о Државној архиви у Краљевини Србији донет је 1896. године. У ратним годинама масовно је уништавана писана грађа, тако да у нашим архивама има мало сачуване грађе из средњег века и ранијег периода. Тек по завршетку Другог рата почиње да се развија институција архива у правом научном смислу, а архивска служба се организује на савременим основама уз примену страних искустава. Формирана је архивска мрежа која је обухватила терен, а тиме је обезбеђена одговарајућа стручна заштита архивског и регистратурског материјала.

Запуштеност и одсуство сваке архивске делатности аутор убедљиво илуструје податком да у југоисточној Србији и самом Нишу од ослобођења од Турака 1878. године до Априлског рата 1941. године "значи у периоду од 60-так и нешто више година у Нишу, односно у овом крају Србије није била формирана ни једна наменска друштвена или приватна институција за прикупљање и чување за историју неземенљивих података". Примера уништавања писане грађе има на претек. Аутор наводи да је угледна нишка трговачка породица Јована и Ђорђа Попића имала у свом поседу драгоцену архивску грађу за економску историју Ниша и "не придавајући јој значај документа су за време Другог светског рата уступљивана за паковање пакета". Други пример је још драстичнији; крајем XIX века на подручју Ниша и околине било је 12 среских начелстава, а само је сачувана грађа среза Сокобањског. Архивски фонд гимназије у Прокупљу 1918-1945. године пронађен је у последњи час на отпаду, Атомистика Руђера Бошковића је завршила на исти начин, али благодарећи реаговању Архива

ова вредна грађа је спасена од сигурног уништења.

Историјски архив у току свог педесетогодишњег постојања више пута је мењао назив и делокруг рада. Основан је 24. априла 1948. године под називом Архивско средиште у Нишу, октобра 1951. године име је промењено у Градска државна архива у Нишу, од децембра 1951. до марта 1967. године Историјски архив среза Ниш, од априла 1967. до марта 1992. Историјски архив Ниш када је СО Ниш преузела права и дужности оснивача. Територијална надлежност архива упоредо се мењала са променама административних целина у Републици, а данас покрива територију града Ниша, општине Ражањ, Сокобања, Алексинац, Сврљиг, Меровина, Дољевац, Г. Хан и Бела Паланка. Од самог оснивања главни проблем Архива је био непостојање условне зграде за смештај грађе. Прво је био смештен у неколико просторија Учитељског дома, а касније пресељен у зграду бивше инжењеријске школе у нишкој Тврђави где се и данас налази (зграда је у фази адаптације).

Аутор исцрпно описује развој архивских фондова који су се од почетних скромних фондова развили у изузетно драгоцене изворе архивске грађе. Она је распоређена у 800 фондова и 7 збирки са преко 4.000 дужних метара архивске грађе. Истраживачима је доступно 310 архивских фондова са одговарајућим обавештајним средствима. Најстарији фондови потичу из XIX века, а најдрагоценији документи из ових фондова су из 1836. године. Грађа је смештена у картонске кутије и заштићена у депоима. Најзначајнији фондови су микрофилмовани тако да Архив има богату збирку од 800.000. снимака докуме-

ната. Један део фондова је сређен архивистички, док је већина обрађена регистратурски.

Архив поседује богату стручну библиотеку са преко 14.000. књига, изузетно вредан фонд старе и ретке књиге, часописа, новина и нишких публикација. Збирка плаката представља посебно вредан извор за проучавање културног, друштвеног и политичког живота и поседује 2490 примерака датираних у периоду од 1892. године до данас. Специфичност нишког Архива је за истраживаче инспиративна збирка ВАРИА састављена од разнородних докумената, личних фондова, преписке и др. и обухвата период од 1737. године до данас. Мозаичну слику ризнице Архива употпуњује вредна збирка од 7372 фотографије датиране од 1876. године до данас и збирка позивница са преко 600 примерака (најстарија је из 1878. године). Не треба занемарити ни културно - просветну и педагошку активност Архива. У протеклих педесет година организовано је преко 40 тематски различитих изложби. Низ вредних публикација изашло је са знаком Архива почевши од 1972. године када је објављен зборник докумената Начелство среза бањског 1836-1914. године, затим Старе и ретке књиге библиотеке Историјског архива (аутор В.Поповић), више монографија Ђорђа Стаменковића, каталози, брошуре и други штампани материјал. Издавачка делатност закључује се репрезентативним издањем, Водичем Историјског архива, наравно и Монографијом о којој је реч у овом тексту.

Архив се успешно и респективно представио у току свог постојања до данас као узорна научна институција, што аутор Д. Мирчетић посебно

но подвлачи, истичући прилежан рад и ангажовање архива приликом израде и објављивања капиталних издања-тротомне Историје Ниша и више томова Енциклопедије Ниша .

Затварајући последњу страницу Монографије слажемо се са мишљењем аутора да је за пола века свог постојања Историјски архив у Нишу одиграо значајну улогу у прикупљању, заштити и презентацији архивске грађе на свом подручју. Данас заузима истакнуто место у културном животу града Ниша и околине. Овом мишљењу додајемо и лични утисак да је аутор Д. Мирчетић са топлином и

дужним поштовањем представио рад, стручност и посвећеност архивском "занату" и чувању народног добра генерација и појединаца сјајних архивиста од оснивања до данас. О тим људима у сенци без којих се не може, пишући о архивима И. Андрић вели: "Људи који раде у тим просторијама заслужују нашу највећу пажњу и захвалност". У том смислу монографија "Историјски архив Ниш 1948-1998. године" аутора Д. Ж. Мирчетића јесте трајно признање нишком Архиву за његову педесетогодишњу службу истини.

